

ULLI ADAMLARDIŃ ÓMIR TÁJIRIYBELERINE NÁZER AWDARSAQ

I. Allaniyazov

NMPI pedagogika kafedrası docenti, n. u. k.

G. Jańabaeva

*Peagogika teoriyası hám tariyxı qánigeligi 2-basqısh magistranti
Ajiniyaz atındađı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutu*

REZYUME: Maqalada bilimlendiriw salasın gumanizaciyalaw, rawajlanıw, qalıplesiw, óz betinshe bilim alıw, ózin ózi tarbiyalaw ózin rawjlandırıw ózin ózi usına biliw túsiniklerii haqqında pikir júrtılıp, bul túsiniklerdiń bilimlendirwdegi áhmietine dıqqat awdarıladı.

Tayanch sózler: gumanizaciya, bilimlendiriwdi gumanizaciyalaw, shaxstıń rawajlanıwı hám qalıplesiwi, óz betinshe bilim alıw, ózin-ózi tárbiyalaw, ózin-ózi rawajlandırıw hám ózin-ózi usına biliw.

РЕЗЮМЕ: В статье рассматриваются вопросы гуманизации образовательной системы, раскрыты сущность и содержания развития и формирования личности, роль и значения в образовании таких понятий как самообразование, самовоспитание, саморазвитие и самопрезентация.

Ключевые слова: гуманизация, гуманизация образования, развитие и формирование личности, самообразование, самовоспитание, саморазвитие и самопрезентация.

Házirgi zaman, ásirese keyingi jılları baspadan shıqqan pedagogikalıq ádebiyatlarda, oqıw orınlarında, sondayaq ánjumanlar hám keń ilimiy pedagogikalq jurtsılıqta bilimlendiriw salasın gumanizaciyalaw-adamgershiliklestiriw máshqalası úlken pikir alısıwlarğa erisip atır. Bilimlendiriw tarawı alımları hám oqıtıwshıları tárepinen bul mashqalağa sonshelli tereń itibar qaratilıwınıń tiykarđı sebebi zamanagóy filosofiyalıq kózqaraslardıń evolyutsiyasiyalıq jetiliskelikleri hám insanniń ózi ilimiy izertlewler orayına aylanğananı menen baylanıslı bolıp otır.

Gumanizm (latinsha - «insan, adamgershilk») filosofiyalıq mániste adamnıń ayrıqsha biybaha muhádde shaxs ekenligin moyınlawshı, onıń kámil insan bolıp qalıplesiwine zárúr erkinlik, baxıt, kúsh hám qábiyetlerin rawajlanıwı hám iske asıwı huqıqların tán alatuđın, social institutlar iskerligin bahalawda ústin kriteria insan baxtı - dep esaplaytuđın tariyxıy ózgeriwsheń kóz qarasar sisteması.

Keńlew aytqanda, bilimlendiriwdi gumanizaciyalaw – bul oqıtıwshı hám bilim alıwshı shaxsın ústin insanıy qádiriyat dep tán alǵan halda bilimlendiriw sistemasın rawajlandırıw, olardıń qızıǵıwshılıqların, ózara munasábetlerin, rawajlanıwı hám ózin-ózi rawajlandırıwı ushın zárúr sharayatlardı uyǵın iske asırıw.

Bul pikirlerimiz sheńberinde biz keń filosofiyalıq mashqala, adamnıń, shaxsın dóretiwshilik, ózin ózi rawajlanıwın filosofiyalıq kóz qarastan túsiniw kerekligi haqqında klassik filosofıyanıń tiykarın salıwshı Immanuel Kanttıń «insan kim?» atlı máńgi soraw ústinde oylap, ol shaxstı jeke minez-qulıq hám ózin jetilistiriwshi subekt sıpatında táriplew múmkin – degen pikirin atap ótpekshimiz. Keyinirek bul ideya ekzistensialistler tárepinen qabıl etilip, olar «adam ózin ózi shaxs etip qalıplestiredi» [5.52.] - dep tastıyqladı.

Pedagogikada qollanılatuǵın eń áhmietli túsiniw-kategoriyalardıń biri «rawajlanıw». Lekin pedagogika sabaqlıqlarında bul túsiniw táripi hám talqını menen baylanıslı hár qıylı anıqlamalar bar. Ayırım sabaqlıqlarda «rawajlanıw» túsiniwine «qalıplesiw», basqalarında «qalıplesiw», «rawajlanıw» arqalı iske asadı - dep tárip berilgen.

Yaǵnıy, T.A. Ilińa óziniń «pedagogika» sabaqlıǵında rawajlanıwǵa: «insan rawajlanıwı – bul ishki hám sırtqı basqarılatuǵın hám basqarılmaıtuǵın faktorlar tásirinde shaxstıń qalıplesiw hám qalıplesiw barısı bolıp, olar arasında maqsetli ta’lim-tarbiya jettkshi rol oynaydı» -degen tárip beredi [2, 18-b.].

Yu. K. Babanskiydiń «Pedagogika» sabaqlıǵında shaxstıń qalıpleswi: «qorsahaǵan ortalıq, násil hám tarbiya tásiiri astındaǵı hám proces, hám nátiyje» –dep táriplenedi [3, 10-bet].

Kórip turǵanıńızday, «rawajlanıw» túsiniwiniń tariyinde: «rawajlanıw» «qalıplesiw» arqalı, al qalıplesiw «rawajlanıw» arqalı iske asadı degen ádetiy logikalıq qatege jol qóyılǵan.

Pedagogikada rawajlanıw mashqalasına úlken itibar beriliwine qaramastan, tiykarǵı dıqqat, tarbiyalanıwshı oqıwshı shaxsınıń qalıplesiwine

dástúriy halda keń dıqqat qaratılıp atır. Sonıń menen birge, talaba hám oqıwshınıń ózliginiń rawajlanıwı hám pútkil bilimlendiriw sisteması rawajlanıwınıń pedagogikalıq tabısı bolıp tabıladı. Ulıwma alǵanda, bunday rawajlanıwǵa xarakterli processtıń, obektiniń ózi hám sistema nátiyjeli rawajlanıw ushin zárúr hám jeterli nárseler ne ekenligin túsiniwimiz oǵada zárúr.

Bul sorawǵa eń ulıwma hám naq juwaptı «Filosofiyalıq enciklopediya» da tabamız: «Rawajlanıw - bul materiallıq hám ideal obeklerdiń jóneltirilgen, qaytalanbas halda nızamlı túrde ózgeriwi. Tek ǵana kórsetilgen bul ush belgilerdiń bir waqıtta birge iske asatuǵınlıǵı rawajlanıw barısı ózgesheliklerin basqa ózgerislerden ajratıp turadı» [4. 61-bet].

Eger biz bilimlendiriw sistemalasınıń rawajlanıw procesi hám nátiyjesiniń bul anıqlamasın pedagogikalıq nızam hám qaǵıydalar sıpatında paydalanatuǵın bolsaq, ol jaǵdayda: qanday nızamlılıq tálim-tárbiya sistemasındaǵı unamlı ózgerislerdiń qaytalanbaslıǵın anıǵıraq táriypley aladı? - degen soraw tuwıladı

Bul sorawǵa juwap beriw hám tiykarǵı pedagogikalıq túsiniw - kategoriyalardı analiz qılıw ushin pedagogikalıq sistemalar rawajlanıwınıń tómendegi nızamlılıqların ajratıp kórsetiw múmkin:

- a) bilimlendiriwde – házirgi bilimlendiriwden óz betihse maǵlıwmat alıwǵa ótiw;
- b) tárbiyada - ózin-ózi tárbiyalawǵa ótiwi;
- v). oqıtıwda – óz betinshe bilim alıwǵa ótiw;
- g) sotsiallasıwda - ózin ózi túsiniw, bilip ańǵarıw, ózin rawajlandırıw hám qalıplestiriw arqalı óz potencionıların tolıq iske asırıwǵa ótiw.
- d) pedagogikalıq sistemanı pútinley rawajlandırıw ushin rawajlanıwdan - ózin ózi rawajlandırıwǵa ótiw.

Aytılǵan pikirlerden kelip shıǵıp, pedagogikalıq (tálim hám tárbiya) sistemanıń «rawajlanıwı» túsiniwiniń tómendegishe belgilew múmkin:
pedagogikalıq sistemanıń rawajlanıwı - bul sistemanıń maqsetli unamlı

özgeriw procesi hám nátiyesi bolıp, onıń eń keń tarqalğan úgili rawajlanıw nızamlılıqlarınan paydalanğan halda - öz-ózin rawajlandırıwǵa ótiw.

Juwmaqlap aytqanda, tiykarǵı qıyınshılıq hám pedagogikalıq túsiniq-kategoriyalardıń analiz qılıwdıń ayırıqsha ózgesheligi sonda, olardıń tariyxıy rawajlanıwı bir-birinen ózgeshe mazmunǵa iye, mısalı, hár dıwirde bilimlendiriw, oqıtıw, tálim-tárbiya, olardıń teoriyasın islep shıǵıw jumısları birdey bolmaǵan.

Hár qıylı dawirlerde tiykarǵı itibar oqıtıwǵa, tárbiyaǵa hám rawajlanıwǵa dıqqat hár qıylı bolıp ózgermeli bolǵan.

Pedagogikalıq izertlewlerde, ásirese sońǵı on jıllıqlarda, öz-ózin rawajlandırıw túsiniǵı (oqıtıwshınıń, studentlerdiń, shaxstıń ózin ózi rawajlandırıwı) keń qollanıla baslanıwı sebepli, biz bul fenomen-qubılıs haqqındaǵı túsiniqke anıqlıq kiritemiz.

Shaxstıń ózin ózi rawajlandırıwı - bul ózin ózi rawajlandırıw maqsetinde shaxstıń hár qıylı iskerligi barısındaǵı baylanısları hám qatnasıqlarında ózin-ózi biliwi, ózin ózi basqarıwı, ózin-ózi usınıp «Men»-in kórcete biliwi, ózin jetilistiriw, óz potencionıların iske asırıw ushın zırúr sistemanı qalıplestiriwge tiykar bolǵan subekt-subektlik ózine ózi tásir etiw barısı hám nátiyesi.

Sonı atap ótiw kerek, bilimlendiriw sisteması tek joqarı dárejeli shaxstı rawajlandırıwshı ǵana emes, bálkim hár kimniń öz-ózin rawajlandırıwǵa bolǵan talabın qanaatlandırıwshı biosotsial sistemalar bolıp tabıladı.

Joqarıda analiz etilgen túsiniqlerge qosımsha túrde, pedagogikada «pedagogikalıq teoriya» túsiniǵı keń qollanıladı, onı tómendegishe anıqlaw múmkin.

Pedagogikalıq teoriya - bul jańadan joybarlanıwı tiyis bilimlendiriw sistemasınıń islewi hám rawajlanıwı natıyjeliligini tiykarlı dárejede kótere alatuǵın, belgili bir pedagogikalıq mshqalalardı (wazıypalar) sheshiw modelin islep shıǵıwǵa múmkinshilik beretuǵın pedagogikalıq ideyalar, principler, nızamlılıqlar, usıllar sisteması. (jıynaǵı)

Aytılğan pikirlerdiñ bárinen kelip shıǵatuǵın juwmaq sonnan ibarat, tárbiya túrleriniñ bári adamnıń kámil insan bolıp qalıplawına kompleks tásir jasaydı. Olardıń hár biriniñ insan ómirindegi ornı girewli. Hesh qaysısına birinshi ya ekinshi orındı berip bolmaydı. Degen menen ullı adamlardıń ómir tájiriyyelerine názer awdarsaq, olar ózleriniñ biyik abroy shıńlarına tırnaqlılıq penen óz betinse miynet etiw arqalı eriskenin kóremiz. Búgingi zamannıń kınnen kúnge jedel pát penen pawajlanıwı hám siyasiy, cociyal-ekonomikalıq qubılıslardıń oǵada ózgeriwsheliǵı jaslarımızdıń zamanǵa beyimlesiw talap etip tur. Bunday beimlesiwlerge erisiw har bir adamnan óz maqset ármanlarına erisiw ushın úlken kúsh jigerdi talap etedi. Solay eken biziń wazıypamız jaslarımızǵa óz betinshelik sırların úyretiw.

XXI ásir talabası – talaba-izleniwshi, sebebi ol óz ómir jolı gúzarında turaqlı innovacyion-motivacyıǵa iye, maqsetlerine ata-ana, ustazları aqıl nasıyatların óz betinshelik penen iske asırıp, árman shıńlarına shıǵa alatuǵın talaba-ámeliyatshı bolıwı kerek.

Bul miynet pedagogikalıq joqarı oqıw institutları hám universitetleri talabalarına, ózleriniñ keleshegin boljawlı oylawına, innovciyalıq mádeniyatın rawajlandırıwǵa, ózin ózi tarbiyalawǵa, óz «Men» -in jetistiriw, óz potencionların iske asırıw arqalı ózin ózi qalıplestiriwge járdem beredi.

Maqala talabalar, magistrantlar, doktorantlar, oqıtıwshı-izertlewshilerdiñ yaǵnıy pedagogikalıq ilimiy izertlewlerdiñ eń perspektivalı mashqalaları menen ideyaların kóriwdi hám pedagogika iliminiñ kelesheğine úlken isenim menen qarawdı qálewshilerdiñ hámmesi ushın múmkinshiliginshe paydalı boladı degen úmit penen jazıldı.